

vydání rozhodnějších předpisů bylo tím více znesnadněno, čím déle předpisy občanského zákona o posloupnosti dědické pro statky selské byly v platnosti a tím se i vžíly. Přes to jest i osnova sněmem schválená rozhodným krokem k odstranění jedné ze závažných příčin tříštění a zadlužování selských statků.

Havlíček jako hospodář.

Napsal Dr. Em. Chalupný.

A. Havlíčkův soukromý život.

Havlíček houževnatě hospodařil už jako student. Šetřil tak, že dle Gablerova svědectví*) bylo mu líto i koupit si housku, a koupil-li si ji kamarád, káral ho za to. Tato šetrnost, zděděná po otci obchodníkovi,**) nebyla však lakotou: Havlíček, jako nejeden jeho vrstevník, šetřil na stravě a oděvu, aby si mohl nakoupit českých knih. Ani ideologické literární obrození národní by nebylo bývalo mohlo existovat bez této obětavosti hmotné.

Spojené ctnosti hospodářské i mravné, spořivosti i obětavosti, Havlíčkovi zůstalo v povaze navždy. »Ačkoli na peníze tuze nedržím, přece je nerad vyhazuju na hlouposti,« píše bratru Františkovi z Brixenu (14. prosince 1852), a stejně jako o svých výdajích, praví o svých příjmech z doby redakční: »Peníze se mi hrnuly, ačkoli neb snad právě proto, že jsem o ně nikdy hlavně nedbal« (témuž 13. října 1854).

Jeho vydavatelské tendence nebyly tedy v první řadě výdělečné, ale přes to podniky své vedl výborně a výnosně. Neskrblil honorářem, ale uměl spořit na jiných výdajích, na př. portu, a v směru tom byl velice dbalý; dával administraci Národních Novin i písemné pokyny za své nepřítomnosti. Za »hlavní věc« pokládal »ve všem železný pořádek zavést, čímž se mnoho času ušetří a jistoty nabude« (dopis bratru Františkovi 23. června 1854).

Havlíčková povaha v ohledu hospodářském se tedy vyznačovala známou vlastností venkovského lidu českého: více spořivosti než podnikavosti — znakem v jádře konservativním, s českou národní povahou podstatně nesouvislým, ale pochodícím z převážně

*) Osvěta 1896, str. 958.

**) Dle opisu inventáře, zachovaného v Havlíčkově rukopisné pozůstalosti v museu král. Českého, jmění po otci jeho Matěji činilo 4650 zl.

rolnického zaměstnání. Havlíček přikládal šetrnosti takový mravní význam, že bohémský život (na př. Sabinův) budil v něm přímo osobní odpor.*) Naproti tomu znal svou nedostatečnou podnikavost — větší než u většiny vrstevníkův, ale přece nedostatečnou; ale přece, když reakce hrozila jeho novinaření blízkým koncem, chtěl se oddat zemědělství a doufal, že lepší vzdělání theoretické mu při tom nahradí »nedůstatek židovského ducha« (dopisy z 10. prosince 1853 a 25. listopadu 1854).

Své sčtetlosti, kterou v Brixenu rozšířil o znalost praktické literatury zemědělské, doufal tedy užiti i v hospodářství a tak dojista dvě zaměstnání, která ho »nejvíce těšila« (dopis z 25. listopadu 1854): literární a rolnické. Zůstal tedy věren svým počátečním dispozicím až do konce. Je to nejlépe vidět na jeho dopisech z Brixenu: dává bratrovi pokyny a napomenutí pro včelařství, hospodaření, obchodování — ale jsou to arci výrony přemýšlení, nikoli výtěžky zkušenosti, které v Brixenu nabyti nemohl: praktické zaměstnání výdělkové mu bylo deportací znemožněno, a byl nucen až do smrti trávit ze jmění dříve vydělaného.**)

B. Národohospodářské theorie.

1. Před rokem 1848.

Theoretického soustavného vzdělání národohospodářského Havlíček neměl, zrovna jako nikdo z jeho vrstevníků, nehledíme-li k pozdějším studiím F. L. Riegrovým. Ale jeho smysl pro skutečné potřeby národní povznesl jej hned od počátku novinářské dráhy daleko nad pouhého jazykového a belletristického ducha doby. Od počátku trval na stanovisku, které vyjádřil v dopise bratru Františkovi 14. ledna 1852: »My jen tenkrát máme naději prorazití a do skutku uvéstí své smýšlení, budeme-li my, to jest naše strana dosti možná v penězích. To jest hlavní základ celé politiky a svobody.«

Jak patrně, Marxův názor o hospodářství jako podkladu života společenského byl Havlíčkem zběžně vysloven dávno před vydáním »Kapitálu«. Havlíček ovšem nevystupuje jako naprostý

*) Pro o zavrhoval i lehkomyšlnou »dobrosrdečnost«, která nedbá onoho železného pořádku, jemu sympatického, a ráda dobře a vesele žije: »Dobré srdce je, když člověk dává jiným ze svého, ne ale na cizí konto dobře žije a pije.« (Dopis bratru Františkovi z 13. srpna 1854.)

**) Velikost jmění toho se udává na 10.000 zl. neb 30.000 zl. Po smrti Havlíčkově zmizelo, aniž možno ze zpráv sourozencův učinit si bezpečný úsudek, kolik z něho sám Havlíček v Brixenu a později spolřeboval.

hospodářský materialista; zámožnost mu sama nestačí, ta jest jen podkladem a oporou, akce však řídí se »mýšlením«.^{*)} Ale na hospodářství, jehož si zvykl všimat patrně v Rusku, pamatuje tak bedlivě, že již první jeho článek v Pražských Novinách jedná o české škole průmyslové.

Názory jeho z té doby jsou velice pestré a zahrnují skoro všecky hlavní fáse, kterými národohospodářská věda vůbec prošla.

Zprvu, v Rusku, trvá ještě na upiaté spořivosti, navyklé v mládí. 3. května 1843 píše Zapově, že bohatství kazí lidi, a proto chudí Čechové mají více vlastenců nežli Rusové. V Obrazech z Rus brojí proti »zbytečnému obchodu«, totiž »kupčení ve věcech luxusu v nejširším smyslu toho slova, dle kterého i francouzské špatné romány a německou filosofii ke zbytečným artikulům připočítá musíme«. Ale zároveň pronáší názor, který činí větší čest jeho bystrosti a pozitivistickému stanovisku nežli jeho nepředpojatosti ve věcech ruských: »Ruští kupcové dokonce to neznají, co se v obchodě nazývá poctivostí; obchod jest u nich, jako u všech východních národů, vojna bez krveprolití, kdo s koho, ten s toho, ošidit u nich jen znamená býti chytřejším, a nikoli za nedovolenou věc se nemá, nýbrž ke cti slouží. Takové smýšlení v krajinách východních vyložiti se může z despotství a také s ním docela souvisí.« Závěrečný výklad jest arci naivní, ale předchozí vývody jeví již pozorovatele moderního, chápajícího vývoj hospodářský.

Odtud Havlíček zabočil jinam. K novému roku 1848 pronáší v »Pražských Novinách« přání: »Aby se vyváželo ze země naší málo peněz, ale mnoho obilí, dříví, uhlí, vlny, železa, skla, sukna, příze, plátna, ovoce atd.« To je theorie merkantilistická, vidoucí základ blahobytu v hojnosti drahého kovu v zemi a v jeho dovoze výměnou za vyrobené zboží. Ovšem tehdejší zbědované poměry peněžního trhu v Rakousku**) samy přímo vnucovaly touhu po větší sumě drahého kovu v zemi.

Na primitivním stanovisku tom však Havlíček jednostranně netrval. Již u příležitosti referátu o Braunerově spise »Böhmische Bauernzustände« počátkem r. 1847 načrtl theorii jinou, kde vytýká

^{*)} Sr. jinou současnou formulaci toho druhu (Sabina v Praž. Večer. Listě 20. listopadu 1848).

^{**)} Havlíčkovi poskytly také námět k nejedné vtipné vyjízde satirické.

státu jednostrannou péči o průmysl a proti ní zdůrazňuje zemědělství, neboť »Kdo má v rukou špižírny, ten nejjistěji vládne světem.«

Nastiňuje současné poměry: lidé bohatnou a chudnou na burse a v spekulacích, »sami nevědouce jak«, všechny okolnosti jsou »zřízeny« tak, že jednotliví boháči bohatnou ještě více, většina za to chudne. Odevšad zní volání o svobodu, a přece samostatných, neodvislých lidí den co den ubývá. »Nahlížíme-li, že pravá svoboda, pravé štěstí nezáleží v titěrkách a hračkách moderního liberalismu, nýbrž v pravé neodvislosti a samostatnosti pokud možná největší části občanů: tuť sobě tím více budeme vážiti stavu rolnického vůbec, do kterého zde nejen selský stav, nýbrž i měšťany a jiné majitele menších hospodářství počítáme (větší hospodářství neliší se značně od jiných fabrik). Tito menší hospodářové jsou nejméně odvislí od kohokoli kromě počasí a Božského požehnání, a vidíme v nich nejjistější obranu proti všem zhoubným následkům peněžných a průmyslových spekulací, a proti nepřirozenému, všeobecnosti škodnému sestředění (koncentraci) sil a monopolům. Fabrikace, spekulace, ažiotáže jsou draci, kteří konečně sami sebe pohliti musí.«

Chvilími opravdu se zdá, jakoby mělo v slovech těch zavzněti ještě proroctví Marxovo: Vyvlastňovatelé budou vyvlastněni. Některé věty zní jako úryvky erfurtského programu sociální demokracie. Ostrá kritika liberalismu a kapitalismu, theorie o zbídačení mass a soustředění bohatství v rukou několika osob, pak předpověď o konečném převratu, kdy kapitalismus pohlte sám sebe — to všecko zní z Havlíčkova článku rok před vydáním kommunistického manifestu, dvacet let před prvním svazkem Kapitálu a přes šedesát let před hainfeldským a erfurtským programem!

Havlíček ovšem nebyl systematik a nepodnikl podrobnou formulaci a odůvodnění těchto pronikavých prostředkův; ale nebyl by na nich přestal patrně, ani kdyby byl býval měl dar systematický. Marx postavil na těchto základech systém, protože se shodovaly s jeho programem. Havlíček naopak hledal prostředky k paralysování těchto tendencí doby. Kdežto Marx proletarisaci akceptoval pokládaje ji za neodstranitelné faktum, Havlíček doufal jí čeliti středním stavem selským. Zpozořoval tedy již tenkrát v zemědělství výrobní odvětví, na které shora uvedená theorie se nehodí, a tak anticipoval nejen soustavu Marxovu, nýbrž i revisio-

nism.*) Kdyby citované vývody byl psal ne r. 1847, nýbrž o padesát let později, bylo by to jistě pokládáno za parafrázi námitek Bernsteinových.

A tak Havlíček, přelétнув bleskurychle celý řetěz příslušných teorií, ustálil se v kritice spisu Braunerova na stanovisku fyziokratickém. V zemědělství viděl základ blahobytu vůbec a oporu proti společenskému převratu, hrozícímu z bezmezné spekulace kapitalistické. Doufal, že v středním stavu selském pomoci majorátů, »totiž ústavů takových, kde jen syn celou usedlost dědi a ostatní jiným způsobem zaopatření bývají,« časem by se vytvořil »nejjadrnější stav« — dost bohatý, aby byl politicky svobodný, dost chudý, aby se nezvrhl v selskou aristokracii, a patrně také dost nezávislý na bursovní spekulaci.**)

Tato péče o selský stav je více známkou politických nežli hospodářských potřeb doby. Robota byla poutem, které rolníka na společenské stupnici formálně stavělo i pod dělníka. Proto k reformě poměrů rolnických byla obrácena hlavní péče. Otázka dělnická v celém rozsahu se u nás tehdy ještě neobjevila. I když první dělnické hnutí (tiskařů kartounu r. 1844) nabylo hrozivého vzezření, dělníci byli odbytí poukazem, že pracovní poměr je věc soukromá, závislá na svobodné vůli stran.***) Směr liberalistický, tehdy vládnoucí, pokládal obě smluvní strany — zaměstnavatele i zaměstnané — za rovnomocné, a s tohoto formálního stanoviska nemohl ovšem krisi dělnickou pochopit, tím méně rozřešit.

Havlíček i v tomto směru se poněkud odklonil od běžného liberalismu. V svém obraze vzorného města (Pražské Noviny v březnu 1846) uvádí i »všeobecnou dílnu městskou«, »veliké stavení tak zřízené, aby tam v zimě v létě veliký počet lidu rozličné práce konati mohl«. Je to náhrada za almužnu, pomoc proti nezaměstnanosti; obec vede podnik ve své režii, vydržuje tam mistry a dozorce a prodává výrobky tam zhotovené. Připo-

*) I zde Havlíček s neobyčejnou pronikavostí šel na k'oub věci a již tehdy chápal proletariaci v širokém smyslu. Protivna byla mu »ta česká vykičovaná studentská povodeň a záplava a následkem jejím dvacetileté praktikování a zaaukulantčnost všech ouřadů... A což z toho konečně pojde?« (Praž. Noviny 14. února 1847.) Proti této proletariaci intelligence viděl lepší blahobyt v živnostnictvu, a tak i zde střední výrobní stav byl mu hrází proti proletariaci, zřejmá známka politika buržoasního.

**) Ze sešitu s výpisy, »které rodiny držely statky rodové v Čechách r. 1847«, v musejních rukopisech se zdá, že Havlíček se otázkou agrárněpolitickou zabýval i soukromě.

***) O podrobnostech tohoto hnutí viz G. Horáckovy a Z. V. Tobolkovy studie o »počátcích dělnického hnutí« českého.

meneme-li ještě městskou pojišťovnu, druhý podnik podobný, vidíme, že Havlíček doporučuje nejen sociální politiku obecní v dnešním smyslu,*) nýbrž i utopické pokusy, rozřešit otázku dělnickou veřejnými pracemi. A tak tento pětadvacetiletý belletrista, vzdělavší se bez národohospodářských studií, podal již před r. 1848 náběhy všech dřívějších i pozdějších teorií a programů hospodářských: merkantilismu, fysiokratismu, liberalismu na jedné a socialismu utopického, kathedrového i marxistického na druhé straně: úžasný příklad jeho pronikavosti, všestranné obzíravosti, myšlenkové svěžesti a samostatného úsudku.

(Dokončení.)

Říšská a zemská rada živnostenská.

Dr. Jos. Gruber.

Živnostenské hnutí posledního čtvrtstoletí s důrazem vždy vzrůstajícím domáhá se toho, aby zástupci svými účastno bylo správy věcí živnostenských — v instancích prvých s hlasem spolurozhodujícím reorganisací živnostenských úřadů ve smíšené — polo státní, polo samosprávné — úřady kolegiální, v instanci nejvyšší alespoň zřízením poradního sboru výhradně živnostenského pro veškeré záležitosti zákonodárství a správy živnostenské se týkající, druhdy požaduje se dokonce zřízení zvláštního ministerstva výhradně pro živnosti a snad jen pro malé živnosti výrobní.

V jednotlivých zemích pak kromě spolupůsobení praktického živnostnictva a jeho stavovských zastupitelstev při státní správě živnostenské domáhá se živnostnictvo vybudování poradních sborů živnostenských i při nejvyšších orgánech samosprávy, při zemských výborech, pokud jde o působení zemských výborů a sněmů ve věcech živnostenských, t. j. tedy v záležitostech živnostenského vzdělávání a pozitivního podporování maloživností.

Chceme k obojímu hnutí tomuto přičiniti několik poznámek.

*) Havlíček si zodpověděl i otázku, sluší-li dáti přednost pojišťovnám akciovým či vzájemným. V článku »Co jest obec« (1846) pokládá ziskový princip akciových pojišťoven za nemravný, protože prý vydělávají z neštěstí svých pojištěncův, a navrhuje právě proto ústavy obecné, kde za pojištěný kapitál ručí všecko občanstvo. Princip Havlíčkův je v theorii správný, jakkoli v praxi se vyskytují i případy, že pojišťovny akciové chovají se kulantněji nežli vzájemné. Otázku nelze prakticky řešit se stanoviska Havlíčkova, ve skutečnosti rozhodují i jiné momenty nežli taková neb onaká forma pojišťovny. Někdy i ustanovení na oko zcela nepatrné, na př. podíl ředitelův na zisku, je s to alterovat účinnost principu vzájemnosti.

(Wohnungsnot, str. 5.) uvádí doklad, že pozemky v okolí Kurfürsten-Dammu od r. 1830 do dneška stouply v ceně dokonce tisíckrát!

Rovněž v okolí Berlína stoupá hodnota pozemků velice. V Charlottenburgu byla hodnota holé půdy r. 1886 oceňena na 45 mil. M, r. 1897 pak na 300 mil. M, t. j. stoupla hodnota její o čtvrt miliardy M.*)

V předměstích Drážďan stoupla cena za $\frac{1}{4}$ m² pozemku od r. 1879 do r. 1899 o 200 až 1300%.

Podobně stoupají ve velkoměstech ceny domů a — činže, tak že někde poměry vybízejí vskutku k přemýšlení, a není snad nepravdou, tvrdí-li němečtí socialisté, že zvyšování mzdy neposkytuje velkoměstskému dělníku trvalého prospěchu, ježto souměrně s ním vzrůstají i nájmy. Vypočítali, že celá třetina nájemného jde tam na vrub zúročení renty přírostové, i že každý obyvatel na př. v Charlottenburgu platí prý na ni ročně 50 až 60 M!

(Dokončení.)

Havlíček jako hospodář.

Napsal Dr. Em. Chalupný.

(Dokončení.)

2. Po revoluci.

Jako v politice i žurnalistice, tak i v tomto směru revoluce r. 1848 přetrhla klidný vývoj činnosti i theorie Havlíčkovy a přival současných tendencí strhl i jej. To znamená, že zmizely neb ustoupily i ty jeho názory, které byly již zastaralé, i ty, které byly ještě příliš nové, a převládl i u něho liberalism jako směr prakticky nejdůležitější a nejčasovější. Havlíček vzdal se do značné míry své antipathie vůči němu a zejména postavil se (nejvýslovněji v článku »Svobodný výrob a svobodný obchod« v Slovanu 29. března a 12. dubna 1851) na odpor clům ochranným, háje svobodný obchod mezinárodní celým známým arsenálem liberální argumentace. Jde tak daleko, že posměšným přirovnáním vyvrací i důvod, poukazující na výchovný význam ochranných cel pro do-

*) Obyvatelstvo vzrostlo v témž čase asi o 100.000 duší, tak že každý nový přistěhovalec nebo nový narozenec způsobil vzestup půdy o 2500 M! (Damaschke, str. 111.)

máci průmysl. Je pro naprostou konkurenci a se stanoviska konsumentů, které tu proň rozhoduje, pokládá ji za prostředek k zlacnění výrobků. Pod vlivem liberalismu opravuje také svůj dřívější názor o podstatě blahobytu jednotlivých států takto: nejšťastnější není země, která si všecky své potřeby opatří doma, nýbrž ta, »která si všecko, co chce, odkudkoli opatřiti může«. Neboť prý podle obdoby hospodářství jednotlivců platí i o zemích a národech, že »kdo má více příjmů než vydání, jest šťastný a možný«. Vedle toho je potřebí vůbec velké výroby i potřeby, velkého obratu. Slovem: podmínkami blahobytu jsou vysoce vyvinuté hospodářství vlastní a aktivní platební bilance mezinárodní.

Je vidět, že Havlíček po revoluci ne bez užitku stopoval ekonomická hesla doby. Dal se jimi na chvíli unést až příliš. Při jeho stanovisku dřívějším a při jeho nacionalismu je velice pravděpodobno, že kdyby byl znal Listovu teorii samostatného národního hospodářství, byl by se jí uchopil stejně horlivě, jako v Uhrách ji tehdy propagoval Ludvík Košut. Ale o Listovi se u nás tehdy nevědělo — jen v Pražském Večerním Listě 14. června 1849 prolétlo jeho jméno, a to při jiné příležitosti — a tak zbyl jednostranný liberalism.

U Havlíčka lze ovšem předpokládat, že se mu neoddal zúplna. A opravdu je tomu tak. Příležitostně chválí na př. starou solidnost výrobků proti novému zvyku, vyrábět »lacino, ať si pak zboží stojí zač neb za nic« (Slovan 7. září 1850), zvyku, ke kterému vede právě manchestrovství. Havlíček také nehájil nikdy liberalistický zásadný odpor proti vsahování státu do poměrů hospodářských. Státní poručníkování bylo mu arci vůbec proti mysli (i federalism vlastně je projevem touhy po svobodě vůbec), ale heslo »laissez faire« nepropagoval, naopak vykazoval obcím i státu konkrétní úkoly hospodářské, zejména mínil, že výnosnost rakouského zemědělství bylo by lze zvýšit mimo jiné zřízením hypotečních bank a zákonnou záповědí pachtů na kratší doby nežli šest let; mimo tyto přímé prostředky ovšem žádal na státu, aby zemědělce k intensivnímu hospodaření vychoval trojnásobným zdaněním pastvin a úhorů než polí, nuceným školstvím rolnickým a vysíláním schopných mladíků do cizích vzdělaných zemí. Ovšem nečinil si velkých nadějí, že současný stát se dle rady té zachová — jistí lidé prý nemohou potřebovat rolníků vzdělaných.

C. Otázka dělnická a vůbec sociální.

Tento rezervovaný liberalism se jevil u Havlíčka i v názoru na otázku dělnickou a na socialism a komunism. Hned po zrušení absolutismu zároveň s robotníky selskými hlásili se o práva svá i dělníci. V Praze obec i Národní Výbor se o ně zprvu staraly důrazně (dámy pražské sebraly na zmírnění bídy jejich přes 33.000 zl, docíleno zlevnění chleba a piva, zahájena činnost poptavárny atd.), ale, jak Tobolka upozorňuje v citovaném pojednání, jedině z důvodů taktických: aby nespokojené dělnictvo se nebouřilo a tak nepřekazilo očekávané ústupky politické a národní. Jakmile jich dosaženo, bída dělnictva byla odbývána nepovšimnutím; Národní Výbor ostatně byl již 26. června 1848 rozpuštěn a již v poslední době své existence neudělal pro dělnictvo pranic.

Tím ovšem trudné poměry dělnictva nebyly napraveny, bylo je i veřejně cítit a radikální žurnalistika se jimi zabývala horlivě. Pražský Večerní list již ve druhém měsíci svého trvání 12. července 1848 navrhuje k odstranění chudoby prostředky liberalistické (všeobecné volební právo, zrušení cechů, dělitelnost statků), osvícenské (bezplatné vyučování), sociálně politické (daně z přepychu, zrušení daně potravní, moderní požadavek omezení dědického práva na blízké příbuzné, veřejné poskytování práce) i ústavní (diety poslancům) a končí: »Konečný a snad k úplnému přestání chudoby jediný prostředek jest socialismus čili společenskost, který však toliko dosud jest kouzelné slovo, ale nezdá se, že již k uskutečnění vytríbený pojem. Požaduje pak socialismus již takový stupeň politického vzdělání a svobody, že my aspoň nyní na to ani mysliti nemůžeme. Potřebujeť to tolik svobodného ducha u jednotlivců, aby se odřekli své svobody k dosažení svobody všech čili celku.«

Toto stanovisko theoreticky bylo jistě správné, ale v praxi bída trvala dál a odklad do nedohledné budoucnosti socialistické ji neutěšil. Dělnictvo strádalo a čekalo brzké pomoci, proletariát venkovský pak (domkáři na Citolibsku a Novohradsku) podal v listopadu výboru Slovanské Lípy žádost »komunistickou«, ač orgán Slovanské Lípy (27. listopadu 1848 a 20. ledna 1849) tušil hrozící »sociální revoluci« domkářů.*) Pomoc byla očekávána od sněmu —

*) Sociální revoluce a jejího »krvavého ducha« se děsil i mladý Antonín Springer ve svých dopisech v Constitutionelles Blatt aus Böhmen (na příklad 9. září 1848).

který se nikdy nesešel. A také nedošlo k nižádnému praktickému pokusu o rozřešení nesrovnalostí.

Dlužno však radikálním listům přiznati, že aspoň obíraly se otázkou horlivě. Opět a opět upozorňují na základní váhu poměrů hospodářských.*) Rittersberg (Noviny Slovanské Lípy 24. dubna 1849) shledává nejhlubší prameny »společenského neduhu« v poměrech výrobních a obchodních, kterých zákony nemohou odstraniti. Týž orgán 10. dubna 1849 věstil, že »veškerá politika nynější snad dosti brzo zbledne před otázkami, jaké jí předloží co nejdříve národní hospodářství.«

Pěstění otázky kolísalo od Sabinových velikých neurčitých hesel (Chceme míti blaho už na zemi, ne až po smrti atd.) k úvahám konkrétnějším o určitých stavech (lokajích, diurnistech, dětech prodávajících sirky a ředkvičku, jejich prostituci atd. — Pražský Večerní List 14. června 1849). V uvedeném článku také se mluví o komunismu, který prý předpokládá lásku a nemá kdy naděje na uskutečnění; autor je proti systémům socialistickým, ale chce »organisaci práce« bez urážky jakéhokoli historického práva.

Časopisy ty kladou důraz na hodnotu práce každé, zavrhuji domýšlivost lidí studovaných; kromě utopických plánů přinášejí určité zprávy a návrhy hospodářské, kterými se obíral zejména spolek Slovanská Lípa a ke kterým tehdejší trudné poměry financí rakouských často nutily. K socialismu radikálové se přímo neznali a nejednou se ho výslovně zříkali, ale tušili v něm neznámou sílu budoucnosti, která zasáhne do útrap zdánlivě neodstranitelných. Jako Palackého plány federační, jako Havlíčkův boj protiklerikální byly to snahy předčasné, tehdy prakticky neuskutečnitelné. Ale původcové jich byli bouřliváky dalekých, pokročilejších a bohdá lepších dob.

Havlíček choval se k socialismu rezervovaněji, odmítavě. Nemaje velká slova a utopie v přílišné lásce nemohl se nadchnouti pro tehdejší socialism, který ovšem zdaleka se nemohl rovnat socialismu pozdějšímu programem ani organisací. Ostatně neznal ani socialistické literatury tehdejší z původních pramenův, a pře-

*) Sabina dle zprávy J. E. Sojkovy (Naši mužové 1862, str. 822) vycházel ze zásady, »že marny jsou veškeré převraty politické, poněvadž nestačí: veškerá spása leží v obrazech sociálních«. Platí-li to již o Sabinovi z r. 1848, není jasno; ale zajímavý je Sojkův dodatek o tom: »Nejznamenitější politikové evropští uznávají sice tyto zásady, než u nás, kdež politika dětenčí léta ještě nebyla překročila, mělo se za to, že doktriny takové vedou k šibenici.«

nechával pojednání o hospodářských otázkách spolupracovníkům; vedle toho si vypomáhal Rotteck-Welckerovým Staatslexiconem.

Pak ovšem pochopitelně, že socialisty a komunisty, jako Cabeta a Proudhona, nepokládal za řádné a liberální lidi (Nár. Noviny 31. března 1849) a komunism prohlásil za »učení bludné, nanejvýš bláznovské« (Slovan 26. června 1850). Byl naprostým stoupencem soukromého vlastnictví, i mezi sebou a bratrem žádal za přesné účtování (dopis 12. ledna 1852); princip ten se mu zdál nutným důsledkem lidské přirozenosti a komunistům vyčítal, že »by vždy z člověka chtěli učiniti něco buď lepšího buď horšího, ale vždy něco jiného než je člověk« (Slovan, tamže). Námitka tato jest i ryze Havlíčkovská, i jeví liberální vliv, pokládajíc osobní egoism za hlavní princip hospodářský. Jest ovšem nesnadno uvést proti komunismu námitku prostší a různější.

Toto stanovisko Havlíčkovo neplynulo arci z nějakého odporu proti dělnictvu; továrního dělnictva bylo u nás poměrně tak málo, že ani příliš nevynikalo v celku občanstva, ani nebylo možno jeho situaci podrobněji vystihnout. Havlíček tedy také poměrů těch sám neznal, ale zajímal se o ně, když přišel do Kutné Hory, tak živě, že dělníkům sousední továrny sedlecké bylo zakázáno hovořiti s takovým nebezpečným »civilem« o továrních věcech.*) Havlíček i při svém liberalismu byl proletariátu blízek; své námitky proti komunismu obracel právě v neprospěch nepřátel lidu, tvrdě, že komunism lidí chudých není nebezpečným, jsa pouhou utopií, za to však že jsou nebezpeční skuteční komunisté, kteří »berou na milliony« (Slovan na uv. m.), zacházejíce se soukromým jméním občanstva jako s vlastním: »Nemá-li daň býti rušení jmění, pře-stupek proti jmění a komunismus, musí vždy národ sám dříve k dani svoliti... Jinak jest to... nejrozsáhlejší, nejnebezpečnější komunismus, komunismus shůry.« Hospodářskou otázku převádí na pole politické a tam jeho důvtip jest ihned pohotově na obranu demokracie.

Jednou mu dokonce hlavou prolétla předtucha možných důsledků proletarisace: »Pokud nemůžete dát každému sprostému vojáku 300 zl. na rok, hledejte si pomoc proti socialistům jinde než ve vojsku,« psal ve Slovanu 6. července 1850 a tak vlastně anticipoval názor, jejž po padesáti letech projevil Ant. Menger,**)

*) G. Toužil v Pražském Illustrovaném Kurýru 19. září 1906.

**) V státě budoucnosti (Neue Staatslehre), přel. J. K. Němec, J. Helm a F. Žalud, str. 55.

že totiž vojsko, složené z proletářů, může být jednou největším činitelem k uskutečnění socialistického programu. Tato jasnovidnost mohla se tehdy zdáti blouzněním, a právě touto odvažností ohromuje. Havlíček měl úžasné předtuchy; jako tušil dle sdělení Fričova v Napoleonovi III. příštího zhoubce rakouské reakce, jako předpověděl, že rakouské státní dluhy budou polnutkou k národní a politické svobodě (Nár. Noviny 18. února 1849), tak tušil i věci, které jsou i dnes ještě skryty v daleku. Jenže právě tato pronikavost byla jeho chybou: co v mysli skombinoval, anticipoval už jako faktum, které může nastati v brzkou — přepočítal se v čase a rychlosti. Jeho předpovědi se splnily, ale až po jeho smrti. V tom je vnitřní tragika života, že proroctví není politikou, nemůže na přítomný život působiti, jak by původce chtěl; lidský život je krátký, ale život národa dlouhý, společenské změny se dějí pozvolna.

Proto Havlíčkovy velikolepé náběhy theorie národohospodářské zůstaly zárodky. Jeho individualita jich nedovedla soustavně zpracovat, a jeho doba měla více práce a starostí s otázkami jinými, politickými. Ale právě proto, že o hospodářství Havlíček myslil na svůj vrub, uvádí nás v úžas jeho důmysl, rozkřesávající jiskry tam, kde bychom se toho nejméně nadáli — v odpovědi na mile vzdáleném od literárního rázu prvých dob českého probuzení.

Hospodářský stav slovinských zemí.

Dr. Viktor Dvorský.

Při velikých komunikačních projektech, na základě kterých dostalo se jižním zemím rakouského mocnářství nových železnic a severním zemím se mělo dostatí průplavů a splavněných řek, bylo vůdčí myšlenkou heslo: k moři! Všecka čtyři moře, která se dotýkají střední Evropy, měla býti uvedena v lepší spojení s rakouským vnitrozemím. Severní moře vodními cestami v Čechách, Baltické průplavem dunajsko-oderským, Černé kanálem vltavsko-dunajským a Jaderské novými alpskými drahami. Z těchto projektů provedeny jediné alpské železnice a zajištěno splavnění Vltavy uvnitř Prahy — ostatní komunikace visí dosud v neurčitu. Zanecháme-li rekriminaci na odstrkování severních zemí, musíme objektivně doznati, že spěch, s kterým prováděny alpské železnice,